

УДК 355.1

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРОВІДНИХ АРМІЙ СВІТУ

ОЛЕКСАНДР ПОПОВИЧ,

кандидат історичних наук, начальник науково-дослідної лабораторії теорії та організації фізичної підготовки Наукового центру Сухопутних військ Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

У статті розглянуто досвід і традиції формування системи фізичної підготовки Збройних сил різних країн світу протягом багатовікової історії людства, простежено логіку модернізації цього процесу. Спираючись на позитивне, намічено шляхи вдосконалення підготовки військовослужбовців Збройних сил України.

Ключові слова: Збройні сили України, військово-прикладна підготовка, фізичне навантаження, фізичне виховання, фізична культура, фізична готовність, фізична підготовка, спеціальні якості, спеціальні курси, військовослужбовець, фізичні вправи.

Актуальність. При вивченні питання про історичні особливості розвитку системи фізичної підготовки збройних сил світу знаходимо сталу закономірність - протягом усієї історії існування людство постійно шукало вирішення питань суверенітету й незалежності за допомогою зброї. Незначні конфлікти перетворювалися на війни, у які втягувалося багато країн та народів. Тому вирішальне значення в житті держави мала армія, яка була гарантом її розвитку та процвітання, а воїн - захисник за всіх часів у всіх народів завжди уособлював обличчя нації, держави. Загальноприйнятим є те, що фізично слабкий, не навчений військової справи чоловік не сумісний із поняттями "армія", "воїн", "захисник". До складу армії входили, як правило, кращі, усебічно розвинені представники чоловічої статі, а командний склад, крім цього, вирізнявся високим інтелектом, шляхетним вихованням, гарним фізичним розвитком [9]. Незважаючи на зміни, які відбувалися в самих арміях, - удосконалення зброї та засобів ведення війни - засадою успіху була фізична підготовка вояків, яка нерідко мала вирішальне значення для перемоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах Є. Д. Анохіна [1], Ф. Кардіні [2], І. Крип'якевича [3], Ф. Мерінга [5], В. Утенка [10] та інших,

присвячених дослідженню історії формування військової і фізичної підготовки у різних країнах, показано, що на її стан і забезпечення впливали економічні та суспільно-політичні процеси держави, так само, як і на загальну боєздатність армії; визначено, що попередня армійська фізична підготовка стала спонукальним вагомим мотивом для масового розвитку фізичного виховання й спорту.

Разом із тим, подальший розгляд закономірностей та об'єктивних причин становлення системи фізичної підготовки розширять уяву про засоби, форми та методи фізичного вдосконалення сучасного воїна-професіонала.

Мета дослідження. Виявлення особливостей та характерних рис систем фізичної підготовки в арміях різних держав на різних етапах історичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Для поглибленого вивчення цього питання розвиток суспільства був умовно розподілений на п'ять етапів (табл. 1). Цей розподіл не зовсім збігається із загальноприйнятим в історії, проте ми виділили основні етапи, спираючись на особливості розвитку саме військової справи.

Таблиця 1. - Етапи розвитку військової справи

	Устрій суспільства	Історичний період
1	Епоха рабовласництва	З IV ст. до н. е. до V ст. н. е.
2	Феодальна епоха	З V ст. до середини XVII ст.
3	Епоха капіталізму	Із середини XVII ст. до XIX ст.
4	Епоха імперіалізму	Із середини XIX ст. до XX ст.
5	Сучасний етап	З кінця XX ст. до наших днів

Історія фізичної культури і фізичної підготовки військ свідчить про те, що фізичні вправи для підго-

товки воїнів почали використовувати ще в стародавні часи [5, 8]. В епоху рабовласництва фізична

№7 (98) жовтень 2009 р.

підготовка воїнів мала військово-прикладний характер і впроваджувалася з дитинства [12].

Із розвитком суспільства та вдосконаленням зброї змінювались і стратегія ведення військових дій, і підготовка воїнів. У період раннього середньовіччя й розквіту феодалізму важка військова зброя лицарів та озброєння вимагали від воїна значної фізичної сили, витривалості та спеціальної підготовки [2]. Для цього використовувались стрільба з лука, плавання, полювання, стрибки, піднімання ваги, метання каменів і молота, боротьба.

Із часом, коли на озброєнні з'явилась вогнепальна зброя, а залізні щити й кольчуги лицарів не захищали від куль, пріоритетними якостями для воїнів стали спритність, швидкість, далекозорість та вміння визначати відстань [7]. Якщо в часи лицарства важко озброєні воїни мусили мати неабияку силу, то нові умови ведення бойових дій вимагали воїнів нового типу - більш спритних, витривалих та маневрених.

Із розвитком морського флоту до військових формувань стали залучати осіб, які були відважними, майстерно володіли елементами ближнього бою, легко долали водні перешкоди, мали неабияку фізичну силу та витривалість і здатність витримувати морську хитавицю та негоду.

Згодом розвиток економіки та вдосконалення вогнепальної зброї різко збільшили бойові можливості армій. Були створені масові регулярні армії та флот. Також суттєво змінилась воєнна стратегія [5]. Термін військової служби був зменшений (до 4-6 років) та наповнений більш інтенсивним навчанням. До занять почали включати вправи на снарядах, вільні та стройові вправи в русі, також популярними стали вправи, які виконувались на пересіченій місцевості, повзання, подолання перешкод, піднімання та перенесення важких предметів. Особливу увагу приділяли елементам штикового бою [7].

У період інтенсивного росту виробничих сил, із переродженням капіталізму в імперіалізм, уперше за всю історію з'являються багатомільйонні армії. Війни набувають світового масштабу й ведуться із застосуванням численної бойової техніки [5]. Закономірно, що такі зміни вплинули й на систему підготовки військовослужбовців - підвищився рівень вимог до координаційних здібностей та рівня здоров'я. У цей період для військової підготовки використовувались шведська та прусська системи фізичної підготовки [12]. Головну увагу в них приділяли вмінням діяти штиком, долати "штурмову" смугу перешкод, влучно бити по мішенях, які рухались. Вимагалась також злагожденість у виконанні сумісних дій.

В епоху імперіалізму протиріччя, які загострилися між країнами, й утворення двох таборів призвели до Першої світової війни. Одразу в імперіалістичних державах, які прагнули перерозподілу світу, стали вживати заходів до посилення боєздатності своїх армій.

У Росії для цього використовували вправи з фехтування й плавання, елементи подолання штурмової смуги, удари по мішенях, які рухались, штикові прийоми. Упроваджувалися вправи на гімнастичних снарядах, вільні вправи з рушницею або палицею. Проводилися змагання з бігу, ходьби на лижах.

Цінувались такі якості, як сила, витривалість, спритність, взаємодопомога й цілеспрямованість, а головне - свідоме виконання вправ.

№7 (98) жовтень 2009 р.

В Англії для підготовки військових застосовували загальнорозвиваючу гімнастику, плавання, бокс та окремі легкоатлетичні вправи. Напередодні Другої світової війни впровадили вправи з гвинтівкою, курс рукопашного бою, подолання перешкод, плавання й стрільбу. Поширювався скаутський рух, основною метою якого було формування навичок виживати в умовах дикої природи [10].

У США з 1850 р. помітно посилилася спортивна спрямованість військової підготовки та поширювалася богословська філософія в системі підготовки резерву, придатного для військової служби. Напередодні Першої світової війни фізичне виховання в усіх навчальних закладах було замінено військово-фізичним вишколом [10]. У США військова підготовка маскувалась під діяльність спортивних організацій і клубів.

Німеччина своєрідно готувала військовий контингент. Насамперед, у навчання в загальноосвітніх школах були впроваджені спеціальні військові вправи, щоденна десятихвилинна гімнастика й марширування, також включались: біг і стрибки зі зброєю та спорядженням; подолання перешкод; метання гранат; марш-кидки зі стрільбою. Окрім того, молодь готували до війни в спортивних організаціях [1]. Фізична підготовка в Німеччині завжди займала належне місце в системі підготовки воїнів, і навіть під час війни проводились "фронтіві чемпіонати" з легкої атлетики, плавання, футболу, гандболу та боксу.

У Франції для підготовки військового контингенту застосовувались вправи з ходьби, бігу, а також стрибки, метання, повзання, плавання, фехтування, елементи боротьби, нападу та захисту. У військах "панувала" дуельна манія. У 1913 р. була розроблена й упроваджена нова методика організації фізичної підготовки (ФП) прискореним способом, яка мала назву "Кодекс сили" [10]. Особлива увага в новій методиці надавалась загартуванню організму, розвитку мускулатури, надбанню навичок виконання прикладних вправ, вихованню хоробрості й патріотизму.

Отже, у більшості армій того часу основу фізичної підготовки складали загальнорозвиваючі гімнастичні вправи. Розвитку витривалості та формуванню військово-прикладних навичок приділялося недостатньо уваги.

Історичні умови, що склалися у світі на початку ХХ століття, виявили нові тенденції в розвитку воєнної політики й військової справи. Передусім створюються дуже численні за людським потенціалом армії. На озброєння надходять бронемашини, танки, літаки; активно впроваджуються нові засоби зв'язку: телеграф, телефон, радіо. Масштабне використання нової техніки та загроза ядерної зброї змінили вимоги до якостей військовослужбовців. Пріоритетними стали спритність, витривалість, фізична сила та психологічна стійкість.

До того ж у сучасних арміях з'являються нові й нові військові спеціальності, зміст основної діяльності яких суттєво відрізняється. Ці відмінності диктують необхідність розвивати у військовослужбовців та підтримувати на максимально високому рівні спеціальні якості. Найважливішими стають такі з них, які раніше не мали особливого значення, - оперативна пам'ять, увага, швидкість реакції.

Для забезпечення перелічених вимог кожна дер-

жава, спираючись на власний історичний досвід, різним чином організовує процес фізичної підготовки воїнів. Неможливо не зазначити тих змін, які на сучасному етапі мають місце в концепції збройних сил усього світу.

Концепція "придатності" розповсюджена в Німеччині. Її основу складають вправи загальної спрямованості. Для цього використовуються гімнастика, легка атлетика, плавання, баскетбол, біатлон, фехтування, парашутний спорт, класичне орієнтування, а також усі види збройних сил практикують дзюдо. Військово-прикладна фізична підготовка включає подолання перешкод, елементи рукопашного бою, метання гранат, маршову підготовку, подолання водних перешкод зі зброєю та інше.

Концепція фізичної "готовності", яка прийнята в збройних силах США та Великобританії, направлена на забезпечення готовності військ діяти в будь-який час, у будь-яких умовах [1]. Перевага надається використанню військово-прикладних засобів підготовки: додання перешкод, метання гранат, рукопашний бій, а також спеціалізовані курси підготовки: "курс пригод", "курс амфібійної підготовки", "курс повітряно-штурмової підготовки".

Збройні сили Франції підтримують концепцію "мобілізації". Головним компонентом фізичної готовності військовослужбовців французи вважають здатність людини до повної мобілізації духовних та фізичних сил при вирішенні конкретних завдань. Основним засобом такої підготовки є систематичні спортивні тренування. До загальної фізичної підготовки входить кросова підготовка та орієнтування, єдиноборства, спортивні ігри, лижна підготовка, легка атлетика та плавання. Військово-прикладна підготовка складається з подолання перешкод, метання гранат, прийомів рукопашного бою, елементів водних переправ, виконання вправ на смузі ризику, яка призначена для виховання сміливості та рішучості, і спеціального курсу "Командос".

Окремою сторінкою хочемо подати відомості про особливості та закономірності становлення фізичної підготовки в Збройних силах України.

Починати розгляд цього питання потрібно ще з княжих часів, коли з'явилися згадки про виникнення перших військових формувань слов'ян. Літописи, народний епос згадують різноманітні види фізичних вправ, що були споконвіку відомі мужнім волелюбним слов'янам [3, 4, 7, 11].

Слов'янам часто доводилось вести війни, відбивати набіги кочових племен (аварів, хозарів й ін.). Це змушувало приділяти багато часу військовому вихованню молоді й дорослих. Безперервні невщухаючі війни, внутрішні та зовнішні конфлікти ставили корінні слов'янські племена в умови постійної боротьби за своє існування [13]. Протягом багатьох сторіч їм доводилось вести важкі оборонні війни з половцями та татарами. Кожен воїн мусив майстерно володіти всілякими видами зброї, лицарськими вправами, вивчити різні способи боротьби, навчитись кидати списи, стріляти з лука, вправно володіти мечем і шаблею, рубати сокирою, їздити верхи, ходити на лови, веслувати, боротися врукопаш.

За цих умов фізичне виховання носило переважно військово-прикладний характер. Для воїнів у цей період велике значення мали фізична сила, загартованість, спритність, досконале володіння зброєю,

бійцівські якості, кінні виїзди, уміння ловити диких коней. Мир, спокій та безпеку могло забезпечити лише добре організоване, вишколене військо. Як відомо, кількість воїнів у війську була незначною. Їх налічувалося від 300 до 400 дружинників [11]. За таких обставин військово-фізична досконалість навіть одного воїна мала неабияке значення для перемоги в битві.

Другим значним етапом становлення фізичної підготовки був період, пов'язаний зі становленням Війська запорозького. Козаччина була зародком народного війська. Козаки ввійшли в історію як мужні, рішучі, відважні та сильні люди. Основною вимогою до вступу в козаки була добра фізична підготовка - молодики мали майстерно володіти зброєю, керувати човном, виявляти кмітливість і дотепність [13].

Третій етап розвитку фізичної підготовки був пов'язаний із Українськими січовими стрільцями. Фізична підготовка "січовиків" безпосередньо була спрямована на підготовку молоді до майбутньої війни. Уперше була впроваджена нова система підготовки, до змісту якої входили вправи з гімнастики та військово-прикладні вправи, які підвищували фізичну та професійну підготовку воїнів, покращували їх дисциплінованість та згуртованість [12].

Наступний період розвитку системи фізичної підготовки припадає на час діяльності Української Повстанської Армії (УПА). Так, у 1942 році, коли йшла Друга світова війна, на Волині та в лісах Полісся утворюються самооборонні військові відділи. Їх основною метою була підготовка до бойових дій молодого поповнення [3].

У Радянській Армії фізичній підготовці приділяли належну увагу, дотримуючись таких головних засад: поєднання загальної фізичної підготовленості з переважним розвитком професійно важливих якостей та навичок; підвищення ролі фізичної підготовки у вихованні психологічних якостей військовослужбовців; інтенсифікація фізичних навантажень; спадкоємність змісту контрольних вправ і нормативних вимог з фізичної підготовки і військово-спортивного комплексу; підвищення ефективності застосування засобів фізичної підготовки в інтересах колективної взаємодії та згуртованості військовослужбовців [14]. Слід підкреслити поетапність формування фізичної готовності військовослужбовців у Радянській Армії, а також наявність значної відмінності у характері, умовах та режимі навчально-бойової діяльності військовослужбовців у різних видах збройних сил.

На сьогодні сучасна система фізичної підготовки Збройних сил України поєднує в собі ті традиції, той досвід та досягнення, що тісно пов'язані з історичним минулим. Фізична підготовка в Збройних силах України займає належне місце в системі бойової підготовки військ [6].

Сьогодні відбуваються зміни в організаційній структурі та складі Збройних сил України, модернізації озброєння, техніки, кадрів, бойової, у тому числі й фізичної, підготовки. Сучасній армії потрібні військові професіонали з високим рівнем фахової й фізичної підготовки. Тому напередодні становлення професійної армії було б доцільно не лише проаналізувати етапи становлення системи фізичної підготовки, а й накреслити шляхи її вдосконалення.

Висновки

Отже, вивчаючи досвід і традиції формування системи фізичної підготовки різних країн світу протягом багатовікової історії людства, ми намагались простежити логіку модернізації цього процесу.

Фізична підготовка за всю історію розвитку людства завжди була одним із основних засобів бойової підготовки військ, складовою частиною, яка забезпечувала боєздатність збройних сил у цілому. На сьогодні в концепції виховної роботи в Збройних силах України фізична підготовка є загальновійськовою дисципліною, тісно пов'язаною з процесом професійного становлення військовослужбовців, і сприяє вирішенню специфічних завдань бойової підготовки.

Фізична підготовка - структура динамічна. Процес її становлення та характерні особливості існування взаємозалежні й пов'язані з економічними, політичними та соціальними особливостями розвитку держави. Разом із розвитком держав змінювались і підходи до фізичної підготовки - це яскраво простежується навіть при розгляді "Настанов із фізичної підготовки" (НФП), які видавались, доповнювались та змінювались приблизно раз на 10-15 років. На сучасному етапі розвитку суспільства та військової справи, на етапі переходу України до професійної армії, також існує потреба перегляду існуючої "Настанови-97". Проект нової НФП-09 знаходиться зараз у стадії розроблення військовими спеціалістами та науковцями.

Важливим критерієм покращення фізичної готовності військовослужбовців, на нашу думку, може бути активне використання сучасних видів спорту та методів організації фізичних навантажень, оскільки спортивна діяльність, на відміну від інших видів людської активності, має надзвичайно широкі можливості для моделювання умов та ситуацій, які можуть ідеально використовуватися для вдосконалення фізичної підготовки військовослужбовців.

Для вдосконалення системи фізичної підготовки Збройних сил України потрібно враховувати не лише власний історичний досвід і традиції, а й спиратись на позитивні здобутки інших провідних армій світу.

Доцільно спрямувати максимум зусиль на створення універсальної системи фізичної підготовки, яка, не заперечуючи досягнень, що є в провідних арміях світу, водночас підсилила б ефективність підготовки військовослужбовців Збройних сил України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анохін Є. Д. Фізична підготовка в арміях провідних країн НАТО / Є. Д. Анохін. - Львів : Навчально-методичний посібник, 2005. - 115 с.
2. Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства / Ф. Кардини. - М. : Воениздат, 1994.
3. Крип'якевич І. І. Історія українського війська / І. І. Крип'якевич, Б. Р. Гнатович. - Львів : 1936. - С. 56-67.
4. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта / Л. Кун : [общ. ред. В. В. Столбова]. - М. : Радуга, 1982. - 398 с.
5. Меринг Ф. Очерки по истории войн и военного искусства / Ф. Меринг. - М. : Воениздат, 1956.
6. Настанова з фізичної підготовки у Збройних силах України. - К. : Міноборони, 1997. - 142 с.
7. Приступа Є. Н. Зміст і форма військово-фізичної підготовки в Україні з найдавніших часів до XIII ст. / Є. Н. Приступа, Я. В. Тимчак. - Львів, 1998. - 245 с.
8. Столбов В. В. История ФК / В. В. Столбов. - М. : Просвещение, 1989. - 288 с.
9. Теорія та організація фізичної підготовки військ : [підручник] / [під ред. Резнікова Ю. О., Афоніна В. М.]. - Львів : ЛВІ, 2002.
10. Утенко В. Н. Физическая подготовка вооруженных сил стран НАТО / В. Н. Утенко. - Ленинград : 1986. - 168 с.
11. Слово о полку Игореве / [сост. А. Е. Трахов; науч. Ред. В. В. Колесов; коммент. А. Чернова]. - М. : Молод. гв-я, 1981. - 125 с.
12. Чеховська Л. Історичні аспекти розвитку фізичної культури : [навчальний посібник] / Л. Чеховська. - Львів : ЛВІ, 2005. - 145 с.
13. Яворницький Д. І. Історія Запорозьких козаків / Д. І. Яворницький. - К. : Наукова думка, 1990. - С. 14-25.
14. Марущак В. В. Новое наставление № 1087 по физической подготовке в Советской Армии и Военно-морском флоте (НФП-87) - важный этап развития системы совершенствования военнослужащих / В. В. Марущак // Современный бой и физическая подготовка. - Вып. 2. - Ленинград, ВИФК, 1988. - С. 3-8; Наставление по физической подготовке Советской Армии и Военно-морских Сил (НФП-54). - М. : Воениздат, 1954. - 348 с.; Наставление по физической подготовке Вооруженных Сил СССР (НФП-59). - М. : Воениздат, 1959. - 439 с.; Наставление по физической подготовке Вооруженных Сил СССР (НФП-66). - М. : Воениздат, 1966. - 351 с.; Наставление по физической подготовке Вооруженных Сил СССР (НФП-78). - М. : Воениздат, 1979. - 248 с.; Наставление по физической подготовке в Советской Армии и Военно-Морском флоте (НФП-87). Министерство обороны СССР. - М. : Воениздат, 1987. - 320 с.

О. ПОПОВИЧ

PHYSICAL PREPARATION DEVELOPMENT SYSTEM OF LEADING ARMIES OF THE WORLD

In the article there is an attempt to review the experience and traditions of the system of physical preparation of the Military forces of the different countries of the world formation during the centuries-long human history, trace the modernization logic of this process and, relying on positive, to design the ways of improvement of the preparation of the military servicemen of the Military forces of Ukraine.

Key words: Forces of arms of Ukraine, military applied preparation, muscle loading, physical education, physical culture, physical readiness, physical conditioning, special qualities, special courses, military man, physical exercises.

© О. Попович

Надійшла до редакції 22.09.2009

№7 (98) жовтень 2009 р.